

סימן ו

חרישה בשביעית

- ראשי פרקים
- א. שיטת רש"י
 - ב. שיטת הרמב"ם
 - ג. הקושיות על הרמב"ם ותירוציהן
 - ד. סוגי החרישה השונים

* * *

א. שיטת רש"י

א. במס' מו"ק (ג' ע"א): "איתמר, החורש בשביעית, ר' יוחנן ור' אלעזר, חד אמר לוקה וחד"א אינו לוקה". ומקשה הגמ' למ"ד שאינו לוקה מברייתא: "התניא שדך לא תורע וכרמך לא תזמור, אין לי אלא זירוע וזימור, מנין לעידור ולקשקוש ולניכוש? ת"ל שדך לא, כרמך לא, לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך". (ובמאירי הגרסה היא: "אין לי אלא זירוע וזימור, מנין לחריש, לעידור, לקשקוש ולניכוש?" וכן הגרסא בת"כ, ולפיה הקושיה היא מחריש ממש, האסור מהתורה. אולם גם לפי גרסתנו י"ל שהקושיה היא בק"ו מעידור, קשקוש וניכוש). ומתרצת הגמ': "חדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא". מבואר איפוא שלמ"ד שאינו לוקה על חריש, אין האיסור בחריש אלא מדרבנן בלבד כיתר התולדות שאינן מהתורה.

אך מתחילת הסוגיה שם יש להוכיח להיפך. בדף ב' ע"ב שאלה הגמ' על המשנה "משקין בית השלחין בשביעית": "וחרישה בשביעית מי שרי?" ואביי תרץ בשביעית בזה"ז ורבי היא, ורבא אמר אפילו תימא רבנן, אבות אסור רחמנא תולדות לא אסור רחמנא. ופירש"י כגון משקה לזרעים. משמע שבין לרבא ובין לאביי חורש אסור מהתורה, אלא שלאביי שביעית מדרבנן ולרבא משקה מדרבנן. ולמה לא תרצה הגמ' כמ"ד שחורש אינו לוקה? משמע איפוא שרק אינו לוקה, כיון שאינו עובר על לאו, אך עובר באיסור עשה וכמו שפירש רש"י: משום "בחריש ובקציר תשבות" (עין שעה"מ הל' שמיטה פ"א).

ב. אמנם אלמלא פירש"י היה מקום לומר שרבא שאמר שתולדות מדרבנן התכוון לחורש עצמו, שאינו אלא תולדה, ואינו אסור מה"ת אלא מדרבנן. אולם שיטת רש"י בכמה מקומות בש"ס שחרישה בשביעית אסורה מהתורה. יעויין למשל חולין ז' א' ד"ה הרבה כרכים... "ולא רצו להחזיר קדושתה כדי שיהא מותר **לחורש** ולזרוע שם בשביעית". ובר"ה ב' ע"א, ד"ה לשמיטין: "משנכנס תשרי אסור **לחורש** ולזרוע מן התורה". וכן היא שיטת התוס' בקידושין כ' ע"א ד"ה אבקה דעיקר איסור שביעית אינו אלא בעבודות

קרקע כגון חרישה זוריעה¹. ובגיטין מ"ד ע"ב תוד"ה נטייבה "ומפרש ר"ח נטייבה חרש בה חרישה יתירה דהוי דאורייתא". (אמנם התוס' במו"ק [י"ג ע"א, ד"ה נטייבה] כתבו על פירוש זה: "ומ"מ אין נראה שתהא מן התורה"). וע"כ אין לנו מקור אחר בתורה לאיסור חרש אלא מהפס' "בחריש ובקציר תשבות".

אולם פירושו של פסוק זה תלוי במחלוקת ר"ע ור' ישמעאל בשביעית (פ"א מ"ד), שר"ע פירש פסוק זה כמתייחס לשביעית. אך ר' ישמעאל פירשו כמתייחס לשבת ולא לשביעית. ואפילו לר"ע, לשון דרשתו היא: "אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר 'שדך לא תורע', אלא חריש של ערב שביעית". פשיטות לשונו מורה שבשביעית עצמה חרישה אסורה בלאו וכמ"ד לוקה, ורק בערב שביעית האיסור בעשה, וא"כ מ"ד שאינו לוקה ואעפ"כ חורש אסור מה"ת, כמאן? לא כר"ע, שלדידה לוקה, ולא כר' ישמעאל שלדידה חורש מותר מהתורה?

וי"ל שרש"י יסבור כתי' הראשון בתוס' מו"ק ג' ע"ב ד"ה שהרי, שהלימוד לר"ע הוא מקציר, שהרי כבר נאמר: "את ספיח קצירך לא תקצור", א"כ למה נאמר: "בחריש ובקציר תשבות", ע"כ בקציר היוצא למוצאי שביעית א"כ ה"ה חריש הנכנס לשביעית. אך לר' ישמעאל הקושיה נשארה, שהרי לדעתו הפסוק של "בחריש ובקציר תשבות" לא נאמר כלל בשביעית אלא בשבת, ולדעתו חרישה אינה אסורה מהתורה בשביעית, וא"כ מה היתה קושיית הגמ' במו"ק ב' ע"ב: "וחרישה בשביעית מי שרי?" (פירש"י: "הא נפקא מ'בחריש ובקציר תשבות) הרי לר' ישמעאל אה"נ חרישה בשביעית שרי? אמנם י"ל דכיון שהלכה כר"ע מחברו נקט רש"י כר"ע. אך מנין לגמ' להקשות מזה, אולי רבה, דאמר מנכש ומשקה משום חורש, סבר כר' ישמעאל שלכן משקין בית השלחין בשביעית!?

ג. והנעלנ"ד ליישב את שיטת רש"י עפ"י דברי הגר"א (יר"ד סי' רצ"ז, ס"ק ב') שיש הכרח לומר שרבה סובר כר"ע ולא כר' ישמעאל. במשנה מס' מכות (כ"א ע"ב): "יש חורש תלם אחד וחיוב עליה משום שמונה לאוין" וביניהם כלאים ושביעית, ו"אמר ר' ינאי, בחבורה נמנו וגמרו החופה בכלאים לוקה". ור' יוחנן הוכיח כדברי רבו ר' ינאי מהמשנה הנ"ל במכות שחורש בכלאים לוקה, וע"כ אין איסור מהתורה בחרישה בכלאים אלא במחפה. וקלסיה ר' ינאי. ואמר ר"ל, אלמלא קלסיה ר' ינאי הו"א דמתניתין הנ"ל ר"ע היא דאמר המקיים בכלאים לוקה. והמדובר בחורש ולא בחופה ואין ראייה כלל שחופה לוקה לרבנן, שאין להם בכלאים אלא זורע בלבד ולא מקיים. נמצא שלר' ינאי ור' יוחנן המשנה הנ"ל במכות סוברת כרבנן שרק זורע חייב בכלאים והחורש חייב משום מחפה, וא"כ ה"ה לשביעית חורש היינו מחפה. ולר"ל שרצה להעמיד משנה זו כר"ע שהמקיים כלאים לוקה, אין

1. וכן בסוכה מ' ע"ב אלא שהעולה מדבריהם הוא שחרישה אסורה בלאו, שהרי אבקה של שביעית שהוא איסור סחורה אינו אלא עשה, ועיקר שביעית הוא איסור לאו. וכנ' כוונתם לומר לאותו מ"ד הסובר שלוקה על חרישה. אך למ"ד שאינו לוקה יתכן שגם עשה אין, ודוק.

מדובר במחפה, אלא בחורש בלבד, וזה שחורש בשביעית חייב ע"כ משום שסובר כמ"ד במו"ק ג' ע"א חורש בשביעית לוקה. ולדעתו, כל התולדות בשביעית אסורות מהתורה בכלל ופרט וכלל, כמבואר שם, וחרישה אחת מהתולדות היא.

וא"כ רבה, הסובר שמנכש ומשקה משום חורש, ונאלץ לפרש את הברייתא המנכש והחופה בכלאים לוקה כר"ע, המחייב משום מקיים, ע"כ סובר כר"ל ומפרש את המשנה במכות שהחורש בכלאים לוקה משום מקיים וכר"ע. ורב יוסף הסובר שמשקה ומנכש משום זורע ומעמיד את הרישא של הברייתא, המנכש והחופה בכלאים לוקה, כרבנן, ע"כ מפרש שחופה חייב משום זורע וכן מעמיד הוא את המשנה במכות כ"א ב' שהחורש בכלאים לוקה, דהיינו חופה וכו' ינאי ור' יוחנן.

ולפי"ז כשהגמ' במו"ק ב' ב' מקשה: "אלא שביעית, בין למ"ד משום זורע ובין למ"ד משום חורש, זריעה וחרישה בשביעית מי שרי?" כוונתה להקשות לרבה שאמר חורש ולרב יוסף שאמר זורע, והרי הוכחנו שרבה שאמר חורש סובר כר"ע, משום שהוא מעמיד את סתם המשנה במכות כמותו, ולר"ע חורש בכלאים חייב אפילו בחרישה רגילה, ולא במחפה, משום מקיים כלאים, ודכוותה בשביעית הוא מחייב מלקות בחרישה רגילה ולא במחפה, וע"כ סובר ר"ע כמ"ד להלן ג' ע"א "חורש בשביעית לוקה" וכמו שכתבו התוס' להלן ג' ע"ב ד"ה שהרי בתירוצם השני על דברי ר"ע, שמפרש את הפס' "בחריש ובקציר תשבות" אם אינו עניין לשביעית עצמה תנהו עניין לערב שביעית, משום שר"ע סובר שהחורש בשביעית עצמה לוקה, ולכן לא בא הכתוב של "בחריש ובקציר תשבות" אלא לערב שביעית.

אלא שילה"ק א"כ סבר רבה שכל התולדות אסורות מהתורה, שהרי מ"ד חורש סובר כן כמבואר להלן, וא"כ מה תרץ רבא על קושיית הגמ' על רבה ורב יוסף ממשנתנו משקין בית השלחין בשביעית שהתולדות אסורות רק מדרבנן? וי"ל ששני התירוצים בגמ', של אבבי שביעית בזה"ז דרבנן, ושל רבא שהתולדות אסורות מדרבנן, אינם חולקים זה על זה, אלא אבבי מתרץ אליבא דרבה, הסובר שהתולדות מדאורייתא, ולכן הוכרח לומר שההיתר להשקות בשביעית הוא משום שביעית בזה"ז דרבנן, ורבא מתרץ לרב יוסף, שהתולדות אסורות מדרבנן ולכן מותר להשקות בשביעית. (ובזה מתווספת ראה נוספת לכן שמחלוקת אבבי ורבא אינה אם שביעית אסורה מהתורה או מדרבנן, אלא שניהם יכולים לסבור ששביעית מדרבנן ולא נחלקו כלל, אלא אבבי מסביר את רבה ורבא את רב יוסף. ועיין שבה"א מבוא פ"א).

ד. ולפי"ז י"ל במחלוקת ר"א ור' יוחנן, אם חורש בשביעית לוקה, הגמ' לא סיימה מי אמר לוקה ומי אמר שאינו לוקה. ר' יוחנן הסובר במכות כ"א שהמדובר שם במחפה ומעמיד את המשנה כרבנן, לא סובר כר"ע שחרישה אסורה מהתורה אלא כר' ישמעאל שחרישה אסורה רק מדרבנן, והוא דאמר שאינו לוקה. וכן מבואר בירושלמי שבת פ"ז ה"ב וכלאים פ"ח ח ה"ב שר' יוחנן הוא דאמר שחורש אינו לוקה. ורבה סובר כר' ישמעאל שחורש אינו לוקה.

ומש"כ רש"י בפסחים מ"ז ע"ב ד"ה ושביעית שחורש תולדה דזורע כגון חורש לכסות את הזריעה, אע"פ שלר' ינאי ור' יוחנן מחפה הוא זורע ממש ולא רק תולדה, י"ל שהרי

רב חסדא מקשה שם לרבה, דאמר הואיל, מהמשנה במכות, ומכיון שהקושיה היא על רבה פירש"י שלרבה, הסובר כר"ע שהמדובר במקיים כלאים ולא בחופה, ואפילו חופה, לדעה זו, אינו חייב משום זורע, אלא רק משום תולדת זורע כמו כל מקיים, וא"כ ה"ה בשביעית חיובו משום תולדה ולא משום זורע ממש.

מיהו קשה לפמ"ש"כ שלר' ישמעאל חרישה אינה אסורה בשביעית אלא מדרבנן, כיצד יתכן שבתוספת שביעית החמירה ההלכה למשה מסיני בחרישה דווקא יותר ממלאכות אחרות, כגון, זריעה וזמירה, יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא? ואפ"ל בדעת ר' ישמעאל דאה"נ חרישה אסורה גם בשביעית עצמה מהללמ"ס, ומה שהללמ"ס החמירה בחרישה יותר, זה משום שבפעולה זו יש הכנה לזריעה בשביעית. וכן כתב הר"י קורקוס בפ"א ה"ג.

(אלא שצ"ע במש"כ רש"י בדף ב' ע"ב ד"ה חרישה ונפקא מ"בחריש ובקציר", הרי פסוק זה נאמר לתוספת שביעית ואילו חרישה בשביעית עצמה נפקא לן ממקום אחר. ואם נפרש כהתי' הראשון של התוס' ג' ע"ב ד"ה שהרין להלן, שעיקר הלימוד הוא מקציר י"ל דחריש בשביעית עצמה ילפינן מפס' זה גם כן, אולם לפ"ז לא ילקה, שהרי חיובו רק בעשה. ואם נאמר כתירוצם השני, הלימוד הוא לא מ"בחריש ובקציר". ואולי י"ל דבאמת לר"ע התולדות מותרות מה"ת ורק חריש, כיון שלמדנו מקציר שהוא אסור גם בע"ש, וכפי' הראשון של התוס', וא"כ ק"ו בשביעית עצמה ונמצא שהכלל של "שבת שבתון" כולל גם חריש, וצ"ע).

ב. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בפ"א ה"א מהל' שמיטה ויובל כ': "מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ומעבודת האילן בשנה השביעית שנא' ושבתה הארץ שבת לה, ונא': בחריש ובקציר תשבת". משמע שחרישה אסורה מהתורה וכו"ע שדרש מפס' זה חרישה בתוספת שביעית. אך בפ"ג שם הל' א' כתב: "עבודת הארץ בשנה ששית, שלושים יום סמוך לשביעית, אסורה הלכה למשה מסיני". משמע שפוסק כר' ישמעאל ולא כר"ע ולדידו הפסוק "בחריש ובקציר תשבות" עוסק בשבת ולא בשביעית, וא"כ מדוע הביאו הרמב"ם בריש הל' שביעית? (עיין פאה"ש ומה שהעיר עליו בשבה"א קונ"א, אות ב' ובסוף דברינו נעיר על מש"כ פאה"ש).

ובפ"א שם הל' ד': "החופר או החורש לצורך הקרקע... מכין אותו מכת מרדות מדבריהם". משמע שחרישה אינה אסורה מהתורה, אלא מדרבנן. וצ"ע מה כוונת הרמב"ם באומרו: החורש לצורך הקרקע? (ובשבת הארץ קונ"א אות ה' פירש שכוונתו בעיקר לחופר, שהחופר שלא לצורך הקרקע הוא שאסור, אך החופר לצורך בורות או בניין מותר). ובהל' י': "שאין אסורות מהתורה אלא שתי אבות ושתי תולדות", משמע שחרישה רק מדרבנן.

והנה הגר"א בביאורו על הרמב"ם הלכות שבת פ"ח ה"א ש"כ: "המנכש הרי זה תולדת חורש", באר שהרמב"ם פסק כרב יוסף במו"ק ב' ע"ב משום שבמכות כ"א ע"ב נמנו וגמרו שהחופה בכלאים לוקה דלא כר"ע, וזה כשיטת רב יוסף במו"ק ולא כרבה. וכך פסק הרמב"ם בהל' כלאים פ"א ה"א שהחופה בכלאים לוקה, ובאר הגר"א ביו"ד סי' רצ"ז ס"ק ב', שפסק כר' ינאי במכות כ"א ע"ב וכתב יוסף במו"ק ב' ע"ב.

(מיהו צ"ע מדוע כ' במנכש בכלאים שלוקה משום זורע ובהל' שבת פ"ב ה"ב שמשקה הוא תולדה של זורע, וזה שלא כרב יוסף? וי"ל. ודוק שבהל' שבת פ"ח ה"א פסק שמנכש חייב משום חורש וכרבה, ועיי"ש בכס"מ ששני ניכוש הם, אלא שק' מדוע השמיט את המנכש שהוא תולדה דזורע, שהוא מפורש אליבא דרב יוסף וכ' מנכש תולדה דחורש שהוא לרבה).

וההכרח לומר בדעת הרמב"ם שלדעתו גם ר' ישמעאל מפרש את הפסוק כפשוטו "בחריש ובקציר תשבוח" בשביעית ולא בשבת, אלא שלדעתו לא בא הפסוק ללמדנו איסור חרישה בשביעית או בתוספת שביעית, כר"ע, אלא מצוה זו כוללת את כל מלאכות השביעית, ולכן הביאה הרמב"ם בפתיחת הלכות שביעית, בסמוך למצוה "ושבתה הארץ". ומה שדרש ר' ישמעאל שקצירת העומר דוחה שבת אסמכתא היא וכמש"כ פאה"ש. ובשבה"א קונ"א ב' פירש לפי הרמב"ן בפירושו לתורה (ויקרא כ"ג, כ"ד) במלאכות שבת וי"ט שהכוונה היא מתחילת המלאכה הראשונה בשביעית שהיא החריש עד האחרונה שבהן שהיא הקציר. ולפי"ז חרישה, כשהיא נעשית כחלק מיתר המלאכות הנהוגות בעבודת האדמה, אסורה מהתורה. אולם הלשון "בחריש ובקציר" אינה מדויקת לפי"ז, שהיא צ"ל: "מחריש ועד קציר תשבוח".

ויש לומר עפ"י דרכו של הרב זצ"ל אך באופן קצת שונה:

בהוריות ד' בפ' הרא"ש בשם הרמ"ה כ' שהצדוקים מפרשים בחריש ובקציר, כל ימי החריש והקציר. חריש הוא כינוי לחורף וקציר לקיץ, וע"ד ל' הכתוב בבראשית פ' נח "עוד כל ימי הארץ זרע וקציר קיץ וחורף לא ישבותו". ומזה שהתורה הזכירה את עונות השנה מוכח שפשט הכתוב "בחריש ובקציר תשבוח" אינו עוסק בשבת אלא בשביעית. וכן פירש"י בפירושו לחומש שהפס' מדבר בשביעית (אם כי פרשו כר"ע, כדרכו לפרש את פשוטי המקראות עפ"י מדרשי חז"ל, אולם כידוע אין הוא מביא דרשות אלא כשהן הכרחיות לביאור הפשט, כמבואר בדבריו בראשית ג').

וזו לשונו של הרמב"ם בספהמ"צ עשין קל"ה "שציוונו לשבות מעבודת הארץ בשנה השביעית והוא אומרו יתעלה בחריש ובקציר תשבוח". מוכח מדבריו שפסוק זה לא בא לאסור חרישה, אלא לחייב את עבודת הארץ בעשה, נוסף על הלאוין הכתובין בפרשה, שהם "לא תורע" ו"לא תקצור" (שהם האבות).

ולענ"ד יש ליישב את הרמב"ם עפ"י מה שתירגם האונקלוס את הפסוק "בחריש ובקציר תשבוח" — "בזרעא ובחצדא", וכן תרגם בפרשת ויגש בראשית מ"ח "אין חריש ואין קציר" — "דלית זרעא וחצדא", שחריש של תורה הוא זריעה וכנראה משום שסובר שהמחפה הוא הזרע שיעיקר הזריעה היא ההטמנה בקרקע, לכן מכונה הזריעה ע"ש פעולתה העיקרית — החריש. וזוהי כוונת רש"י בפסחים מ"ז ע"ב שחורש לכסות את הזריעה היא תולדה של זורע, שאין זו תולדה ככל התולדות שהיא פחותה מהאב, תולדה זו כמוה כאב (וכוומר, מברך ומרכיב בשבת לדעת רש"י והרמב"ם). וא"כ לפי האונקלוס גם ר' ישמעאל יכול לפרש שפשט הכתוב עוסק בשביעית גופא. וא"כ שפיר יכול היה הרמב"ם לפסוק כר' ישמעאל ולפרש את הכתוב כאונקלוס.

ובזה יובן מה שכתב הרמב"ם: "החורש לצורך הקרקע"... שהחורש לשם חיפוי יתחייב משום זורע, ואין זו תולדה אלא זורע ממש, שהרי התורה כינתה את הזריעה בשם חרישה.

אך חורש לפני הזריעה כשאין הזרעים זרועים, והזריעה היא לצורך הקרקע כרגע, איסורה רק מדרבנן². (ועתה יצא לאור כרם ציון החדש על הלכות שביעית וכתב כן בשם הרב מהומל עיין פ"ו בארץ צבי, הע' א' ומש"כ שם).

ולכן כתב הרמב"ם שאין איסור מהתורה אלא שני אבות ושתי תולדות בלבד ואילו החרישה מותרת. מיהו כשביהמ"ק היה קיים היתה החרישה אסורה מהלמ"ס, לא רק בתוספת שביעית, אלא גם בשביעית עצמה, שזה כלול בהלמ"ס, שלא יתכן שתוספת שביעית תהיה חמורה יותר משביעית עצמה (עיין תפא"י פרק ב' בועז שכתב פירוש זה. וכ"כ הר"י קורקוס בפ"א ה"ג). ולענ"ד י"ל ששתי הלכות למשה מסיני הן: א. שחרישה אסורה בשביעית עצמה, וזה נוהג גם בזה"ז. ב. חרישה אסורה בתוס' שביעית וזה נוהג רק בזמן המקדש.

ג. הקושיות על הרמב"ם ותירוניהן

פאה"ש (סי' כ' ס"ק א') הביא את קושיות הפר"ח על הרמב"ם:

א. מהאמור בפ"א ה"ג משמע שחרישה אסורה בשביעית רק מדבריהן. בעוד שהפס' "בחריש ובקציר תשבות" שבפ"א מלמדנו שחרישה אסורה מהתורה.

ב. בפ"ג פסק הרמב"ם שתוס' שביעית אסורה מהלמ"ס משמע שחרישה בשביעית אסורה מהתורה.

ומשמע שפוסק כר' ישמעאל שדורש בחריש ובקציר תשבות לשבת ולא לשביעית. ותירץ פאה"ש את הקושיה השניה שר' ישמעאל ג"כ דורש כר"ע את הפסוק בחריש ובקציר תשבות לשביעית ולא לשבת. ועיקר דרשתו היא להתיר קצירת העומר בשביעית. ורק הגמ' במנחות ע"ב למדה מדרשה זו שה"ה קצירת העומר דוחה שבת. ואכן הרמב"ם בהל' תמידין ומוספין לא הביא את הפסוק בחריש ובקציר להתיר קצירת העומר בשבת. אלא למד זאת מהכלל שכל חובות שקבוע להן זמן דוחים שבת.

ודבריו צ"ע לענ"ד. לשם מה יש צורך בפסוק מיוחד להתיר קצירת העומר בשביעית? בשלמא לשיטת ר"ת לפירושו של הגר"א שהביא פאה"ש בסי' כ"ב ס"ק א' שגם מן המופקר אסור לקצור בחרמש ובמגל, אלא רק לקטוף ביד מותר, צריך פסוק מיוחד לקצור את העומר בחרמש, שנא' "מהחזל חרמש בקמה". אך לשיטת הרמב"ם, כפי שהוא עצמו פירשה שם, שמן המופקר מותר לקצור גם בחרמש ובמגל, בתנאי שלא יקצור את כל השדה ולא יעשה כרי, למה לי פסוק מיוחד להתיר זאת בשביעית, הרי בלא"ה לא קצרו

2. מיהו עפ"י סוגיית הגמ' במו"ק י' ב' וב"ב נ"ד א' אפ"ל שכוונת הרמב"ם באומרו: לצורך הקרקע לאפוקי בי דרי, ודוק. ועיין מהר"י קורקוס על הרמב"ם כאן שפי' כן. ואין סתירה בין הדברים. החורש לצורך הקרקע הוא דווקא לצורך זריעה, ומכאן יש לדייק שני דיוקים: א. לא הזריעה עצמה, דהיינו חיפוי, שהיא אסורה מהתורה, ולא בי דרי או צורך אחר שאינו לצורך זריעה, שאלו אינם בכלל חרישה כלל.

אלא ג' סאין ולא העמידו כרי אלא חבטו במקלות. וגם לשיטת ר"ת יש להעיר מהתוס' במנחות פ"ד א' ד"ה שדך שקצירת העומר מותרת בשביעית משתי סיבות אחרות:

- א. קציר הקדש מותר שנאמר "לכנס" ולא של הקדש.
- ב. "לדורותיכם" אפילו בשביעית. ואם הרמב"ם יסבור כמותם הרי לנו סיבות נוספות להתיר קצירת העומר בשביעית ואין צורך בפסוק מיוחד.

את קושייתו הראשונה של הפר"ח תירץ פאה"ש שמה שכתב הרמב"ם שחרישה אסורה מדבריהם כוונתו לכלול במושג זה גם הללמ"ס. וכשיטתו בשהמ"צ שורש ב' ובכמה מקומות, כגון בתחילת הל' אישות ש"דברי סופרים" כולל גם דרשות והלכה למשה מסיני. ודומה לזה כתב התפארת ישראל בפ"ב בועז מ"ב. אלא שמהמשך דבריו של פאה"ש משמע שגם מש"כ הרמב"ם בפ"ג הלכה למשה מסיני הוא מדרבנן, וכתב שגם רש"י סובר כהרמב"ם. כונתו לרש"י בע"ז נ' ע"ב ד"ה עד ר"ה של ערב שביעית, "אע"פ שעבודת האילן אסור ל' יום לפני ר"ה הכא שרי שלא ימותו הנטיעות דהנך ל' יום **מדרבנן** הן והכא לא גזור". ובתוד"ה ומשקין הקשו עליו: כמאן, אי כר"ע הסובר תוספת שביעית מהתורה ואי כר' ישמעאל הלכה למשה מסיני. ולכן חלקו על רש"י ופרשו שהמדובר בשביעית בזה"ז וכרבי הסובר שבוזה"ז היא מדרבנן, או שהשקאה היא מלאכה דרבנן. ודברי רש"י נשאו בקושיה. ועל זה תירץ פאה"ש שרש"י סובר שתוס' שביעית היא מדרבנן, וכמו שכ' בשיטת הרמב"ם.

והסבר זה צ"ע. בשלמא בדעת הרמב"ם יכולנו לומר כן שהרמב"ם מכנה הללמ"ס בשם דברי סופרים, אולם אין זה אלא כינוי בלבד ואין מכינוי זה נפ"מ למעשה. כגון קנין כסף באשה הוא מד"ס, אך לא מצינו באף מקום שיש לכך איזושהי נפ"מ. אשה שנתקדשה בכסף דינה שווה בכל לאשה שנתקדשה בשטר ובביאה. אמנם רש"י עצמו מביא בכמה מקומות בש"ס בשם רבותיו שקידושי כסף הם מדרבנן ויש לכך נפ"מ למעשה, שרק בקידושי כסף אמרו אפקעינהו רבנן לקידושין ולא בקידושי ביאה, אך רש"י עצמו מקשה עליהם שהרי לא למדו נסקלין אלא בגזרה שוה. ודוחק לומר שרש"י בע"ז פירש כרבותיו, אחרי שדחאם.

מיהו מצינו לרמב"ם ולראשונים אחרים בכ"ד שהסיקו מסקנות מעשיות מההבדלים שבין דבר המפורש בתורה לבין דבר הנלמד מדרשה, או מהלכה למשה מסיני:

א. רמב"ם הל' שחיטה פ"ה ה"ג שהחמירו בספק דרוסה שהיא מפורשת בתורה יותר מספק טריפה שהיא רק מהללמ"ס.

ב. רמב"ם הל' לולב פ"ז הכ"ב בלולב התקינו בזה"ז ז' ימים זכר למקדש משום שהוא מהתורה. אך בערבה לא התקינו אלא יום א' בלבד משום שהיא רק הללמ"ס.

מיהו הבדלים אלו הם מדרבנן. ורבנן הם שחילקו בין דבר המפורש בתורה לדבר שהוא רק הללמ"ס. והרמב"ם לשיטתו שכל הספיקות מדבריהן. ולכן הם הקילו בספק טריפה שאינו מפורש בתורה. וכן מצינו לפוסקים שהקלו בתוכחה בדבר שאינו מפורש בתורה ואמרו מוטב שיהו שוגגין ואל יהיו מזידין (שו"ע א"ח סי' תר"ח). ולא הקלו בדבר המפורש בתורה.

אך מצינו גם נפקא מינות מדאורייתא:

א. לענין יציאת עבד בשן ועין שאינו צריך גט ליציאה בשאר ראשי איברים שצריך גט (אמנם לדברי תוס' בגיטין מ"ב ע"ב ד"ה הואיל זהו אך מדרבנן, אך הכס"מ בהל' אישות פ"א כתב שהוא מן התורה).

ב. ביוהכ"פ הקלו ברחיצה למלך וכלה ולא הקלו באכילה ושתייה ער"ן ריש פרק יוהכ"פ. (וכנראה גם הרמב"ם סובר כן עי' הל' שביתת עשור פ"א ה"ה בכס"מ).

ג. שבועה לא חלה על דבר המפורש בתורה וכן חלה על דבר שלא מפורש בתורה. ד. זקן ממרא.

ה. הרמב"ם בהל' עדות פי"ג ה"א כתב שקרובים מן האם פסולים מדבריהם. ובהל' אישות פ"ד ה"ו כתב שהמקדש בפסולי עדות של דבריהם צריכה גט מספק ועיי"ש במ"מ. מכל זה עולה שהתורה עצמה הבחינה בין דבר שהיא פירשה אותו במפורש, לבין דברים שהם מדאורייתא, אך התורה לא כתבה אותם במפורש, כדי שנתייחס אליהם במקרים מסויימים באפן שונה ומסרן הכתוב לחכמים. וא"כ י"ל שרש"י ג"כ סובר כן ולכן כ' שהתירו השקאה בל' יום לפני ר"ה כדי שהנטיעות לא ימותו, משום של' יום אלו אינם מפורשים בתורה. אך כבר כתבנו שדוחק לומר שרש"י מפרש בניגוד למה שכתב במקומות אחרים בש"ס. וכנראה גם רש"י סובר כהתוס' שהמדובר בזה"ז ואפי' לר"ע שתוס' שביעית היא מהתורה, בזה"ז הקלו בכמה דברים בתוספת שביעית.

אך בדעת הרמב"ם דוחק לומר שמש"כ בפ"ג שתוס' שביעית היא הלכה למשה מסיני שהיא רק מדרבנן. דברי סופרים כוללים גם הלכה למשה מסיני אולם הללמ"ס לא כוללת גזרות דרבנן ודברי פאה"ש צ"ע.

ד. סוגי החרישה השונים

ועי' פאה"ש (כלל כ"ב ס"ק ב') שיש להבחין בין חרישת שדה שלם לבין חרישה ליד שורשי האילנות, שרק "כמלוא אורה וסלד" אסור לחרוש אחרי עצרת, או שדה כולה. אולם בשורשי האילנות מותר כמבואר בפ"ב מ"ב, שהעידור מותר. ואף זה נכלל בדברי הרמב"ם שכ' חרישה "לצורך הקרקע", אך חרישה לאילנות בלבד מותרת, לפי הצורך, אפי' בשביעית עצמה, שלא אסרה ההללמ"ס אלא חרישה שיש בה הכנה לשביעית, כגון המכין את הקרקע לזריעה בשביעית, או שחורש בין האילנות (לא רק בשורשיהן), משום שחרישה זו דומה לחרישת שדה לזריעה וכמו שדרשו במו"ק ג' א' מלאכה שהיא בשדה וכרם (עיין תוס' שם ריש ע"א). אך עידור בעלמא, בשורשי האילנות בלבד, אינו אסור לפי"ז. והוא כקשקוש המוזכר במו"ק ג' א'.

והנה הרדב"ז והמהר"י קורקוס עמדו על לשון הרמב"ם "החורש או החופר לצורך הקרקע" וחידשו הלכות גדולות בהלכות חרישה בשביעית. ולדבריהם, לדעת הרמב"ם, החורש בין האילנות בשביעית עובר על איסור מהתורה. אך נלענ"ד שיש הבדל ביניהם בגדר המלאכה. ולכן יש לעיין היטב, ראשית כל בדברי הרדב"ז, וזה תורף דבריו (בשו"ת, ח"ה סי' קצ"ו).

שלושה מיני חרישה הן:

- א. חרישה לתקן את הקרקע – לא נאסרה מן התורה כלל, וזה מה שכתב "לצורך הקרקע", כלומר רק לצורך תיקון הקרקע ולא לצורך זרעים ואילנות. (וצ"ע בכוונתו, האם חורש לזריעה חייב מן התורה, כי חורש לזריעה אינו לצורך תיקון הקרקע).
- ב. חרישה לחפות זרעים, וזו זריעה ממש היא, והיא בכלל "שדך לא תזרע".
- ג. יש חרישה שלישית, שהיא לגדל האילנות, שהיא בכלל זריעה. כמו שהזמירה היא תולדה של זריעה, שהיא לגדל האילן ולהצמיחו, כן חרישה לצורך האילנות. נמצאת למד שחרישת אילנות בשביעית אסורה מן התורה. ולכן דקדק הרמב"ם ז"ל בלשונו: "החופר או החורש לצורך הקרקע" – דווקא לצורך הקרקע הוי מדרבנן, אבל לצורך זרעים, או לצורך האילנות הוי איסורו מן התורה. (והוכחתו לכך שחרישה לאילנות אסורה מן התורה היא מזה שאסור לחרוש אפילו בתוספת שביעית, ע"כ בשביעית עצמה האיסור מהתורה).
- גם המהר"י קורקוס (על הרמב"ם פ"א ה"ג) כתב בדומה לרדב"ז אם כי בכמה הבדלים. את החרישה לחיפוי זרעים לא הזכיר, מסתבר שהוא יסכים לרדב"ז שחיפוי לזרעים אסור מדין זריעה דאורייתא. אך חרישה לצורך הקרקע שלא תיפסד ולא תתקלקל לדעתו הריהי כחפירה בעלמא, או כסיקול, שאינם אסורים מן התורה (ומשמע שחרישה לצורך זריעה אסורה מן התורה) ואילו חרישה לאילנות אסורה מן התורה (מההוכחה הנ"ל). אלא שהר"י קורקוס לא כתב שחרישה לאילנות אסורה מדין זריעה, בעוד שהרדב"ז כתב במפורש שהחרישה לאילנות דומה לזמירה, שהיא תולדה של זריעה.
- ודברי הרדב"ז צריכים עיון לקוצר דעת. הרי חוץ מזמירה לא נאסרה אף תולדה אחרת של זריעה, אפילו לא קרסום וזירוד ופיסול ופיסוג ועישון וקיטום וסיכה, למרות שכל אלו נעשים בגוף העץ עצמו, וא"כ איך יתכן לומר שחרישה בין האילנות היא תולדת זריעה האסורה מן התורה? והרי לשם כך כתבה התורה במפורש זמירה ובצירה "לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב" (מ"ק ג' א' ורמב"ם פ"א ה"ג).
- ואכן המהר"י קורקוס לא כתב כהרדב"ז שחרישה לאילנות היא תולדת זריעה. ולדבריו יתכן לומר שחרישה לאילנות אסורה מהתורה משום שהיא כלולה ב"חריש" או משום שההלכה למשה מסיני האוסרת חרישה לאילנות בתוספת שביעית, אוסרת ממילא את החרישה הזאת גם בשביעית עצמה (עיי' בפירושו שם להל' א'). ולפי פירושו האחרון, כשביהמ"ק לא קיים חרישה לאילנות אפילו בשביעית עצמה לא נאסרה מהתורה.
- ואולי י"ל בכוונת הרדב"ז שחרישה לאילנות היא תולדה של זריעה מההלמ"ס. וכמו שהיתה הו"א במס' מ"ק ג' א' שהתולדות של זריעה אסורות מהתורה ונלמדו מהפסוקים, ה"ה י"ל שחרישה לאילנות כתולדה של זריעה נלמדת מההלמ"ס, שההלמ"ס ריבתה תולדות לזריעה והיא החרישה לאילנות. והנפ"מ שזו תולדה של זריעה ולא איסור בפנ"ע, שרק חרישה לאילנות או לצורך זריעה תהיה אסורה מההלמ"ס, אך חרישה לתיקון הקרקע אינה בכלל תולדה של זריעה ולכן לא נאסרה בהלמ"ס.
- אמנם פירוש זה דחוק, אך גם דברי הרדב"ז מוקשים וצריכים עיון.
- עכ"פ בדעת המהר"י קורקוס הדברים ניתנים להאמר.

ועיין חזו"א שביעית סי' י"ח אות ג' שהביא את הרדב"ז וכתב עליו: "ולאמור אין הדבר כן, דחרישה באילנות אין בו משום נוטע לכו"ע, ולפיכך חרישה בתוספת מה"ת בין בשדה לבן בין בשדה אילן ---- וכ"ש בשביעית עצמה". (ור"ל שחרישה אסורה בתוספת מהלמ"ס וכ"ש בשביעית עצמה וא"כ חרישה בזה"ז אינה מה"ת. וכן יש לומר בכוונתו בסי' י"ז אות א'. מיהו הוא חוזר ומגדיר את החרישה כאסורה מהתורה אלא שאינו לוקה עליה וצ"ע בכוונתו).
עכ"פ החזו"א אינו מקבל את סברת הרדב"ז.

וא"כ נראה למעשה שמכיון שדברי הרדב"ז טעונים הבנה, ומהר"י קורקוס אין הכרח לומר שסובר כמותו, ומפאה"ש ג"כ משמע שחולק עליו, והחזו"א דחה את סברתו, נראה שיש לסמוך על כך שחרישה לאילנות בלבד אינה אסורה מהתורה. ונפ"מ כשיש הכרח גדול לחרוש לאוקמי יהיה מותר לחרוש לאילנות בשביעית שהיא בזה"ז מדרבנן.